

**TEVFİK FİKRET'İN TARİH-İ KADİM'İNE MEHMED
FAZLULLAH'IN REDDİYESİ:
ŞİHÂBÜ'L-KUDRET FÎ RECMİ'L-FİKRET**

*Mehtap ERDOĞAN**

ÖZET

Kimilerinin Tevfik Fikret'in sıkıntılı, perişan, öfkeli bir anında rûhî bir bunalımla yazdığını kabul ettiği, kiminlerinse Tevfik Fikret'in dinî görüşünün açık bir ifadesi olarak gördüğü Tarih-i Kadîm'i yayımlandığı günden bugüne şairin, üzerinde en çok durulan ve çok tartışılan manzumelerinden biri olmuştur. Bu manzumeye başta Mehmet Akif Ersoy olmak üzere pek çok kişi tepki göstermiştir. Mehmed Fazlullah'ın Şihâbü'l-Kudret fî Recmî'l-Fikret adlı eseri de böyle bir tepkinin neticesinde meydana getirilmiş bir reddiyedir.

Bu çalışmada söz konusu eserin metni verilmiş ve her iki manzume içerdikleri görüş ayrılıkları bakımından sınıflandırılarak karşılaştırılmıştır. İncelemeye konu aldığımız ve bu konuyla ilgili kaynaklarda adı pek geçmeyen eser, Tarih-i Kadîm'e Anadolu'dan gelen bir tepki olması yönüyle dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Fazlullah (Moral), Şihâbü'l-Kudret fî Recmî'l-Fikret, Tevfik Fikret, Tarih-i Kadîm.

**MEHMED FAZLULLAH'S REFUSAL POETRY ON
TEVFİK FİKRET'S TARİH-İ KADİM:
ŞİHÂBÜ'L-KUDRET FÎ RECMİ'L-FİKRET**

ABSTRACT

Tarih-i Kadîm which ones accept as expression of Tevfik Fikret's ideas about religion clearly whereas ones think that he wrote with depression when he was

* Ar. Gör. Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. mehtaberdogan@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

embarrassing, disorderad and angry, has been ones of his poetries which was though too much and discussed since it was published. A lot of people especially Mehmet Akif reacted to this poetry. Mehmet Fazlullah's achievement called Şihâbü'l-Kudret fi Recmi'l-Fikret is a refusal poetry which was formed as a result of reaction in this way.

This achievement's text is given and each poetry is compared classifying in that disparity of views in this work. This poetry which we examined and there was no name in bibliographies about that subject, is striking since it is a reaction which comes from Anatolia to Tarih-i Kadim.

Key Words: Mehmed Fazlullah (Moral), Şihâbü'l-Kudret fi Recmi'l-Fikret Tevfik Fikret, Tarih-i Kadim.

*Sende cem' oldı küfr ü hem îmân
Sende muzmer firişte hem şeytân*

Mehmed Fazlullah

Giriş

Tevfik Fikret; aşk, aile, tabiat, tasvirî şiirler ve çocuk şiirleri yazmış; toplumsal ve dinî içerikli olmak üzere oldukça geniş bir yelpazede konuları ele almıştır. Günlük hayatın en ufak olayları ve onlara ait gözlemlerle duygulanmaları şiirlerinde yaşatmaya çalışmıştır. (Akyüz 1985: 230). Ancak Fikret'in en çok tartışılan cephesini dinî konularda yazdığı mısraları oluşturmuştur.

Türlü belgeler Tevfik Fikret'in ailesi içerisinde taklidî mahiyette de olsa, taklidî iman seviyesinde sathî olarak da bulunsa dinî bir eğitim ve öğretim gördüğünü belirtmektedir. Ailesinin (dayı, anne, kız kardeş) hacca gidişleri, 1891 yılında (Mirsad) dergisinde açılan bir yazı yarışmasında kazanan "Tevhid" eseriyle, İslamî esaslara uygun olarak Allah inancını belirten mısraları bunun ilk örnekleridir (Tanyu 1972: 66). Sabah Ezanında, Kamîs-i Yusuf, Ramazan, Sabah-ı Iyd, Şehitlikde, Asker Geçerken, Ramazan Sadakası, Mezaristan, Köyün Mezarlığında, Yenişehir Gazilerine, Sancak-ı Şerîf gibi manzumelerinde de yine İslamî anlayışa ters düşmeyen dinî motifler bulunmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Fikret, bir taraftan şiirlerinde İslamî anlayışa uygun mısralar söylerken bir taraftan da şüphe ve inkâr içeren şiirler yazmıştır. İşte Tarih-i Kadîm de baştan sona Fikret'in dine karşı olumsuz duygu ve düşüncelerini, şüphe, inkâr ve öfkelerini dile getirdiği bir manzumedir.

Yaratılış itibarıyla içine kapanık, istikrarsız ve duygusal bir mizaca sahip olan, arkadaşlarıyla sık sık darılan, babasının İstanbul'dan başka yerlere tayinini sürgün olarak kabul eden, üç yıl içinde üç kez tevkif edilip sorguya çekildiğinde büyük telaş yaşayan Tefik Fikret, art arda babasını ve kız kardeşini kaybetmiş, böylece siyasî baskılardan oluşan ıstırabına bir de şahsî bir ıstırap eklenmiştir. Servetifünun'dan ayrılmasıyla ve derginin kapatılmasıyla da zaten ayrı bir üzüntü yaşamaktadır. Tefik Fikret, işte böyle sıkıntılı, perişan, öfkeli günlerinde 1905'te Tarih-i Kadîm'i yazmıştır.

Tarih-i Kadîm, dinî mahiyette inkârlar, yaradılışın tenkidini ihtiva eden mısralar, savaş ve kahramanlıklara karşı öfke, hayatın başlangıcına ve sonuna şüpheli bir yaklaşım içeren bir manzumedir. Öyle ki yeryüzünde insanların yaşadığı bütün sıkıntıların, insanlar arasındaki anlaşmazlıkların ve savaşların nedeni olarak Allah ve din sorumlu tutulur. Manzume bu hâliyle doğal olarak pek çok tepki toplamıştır. Bunlardan en meşhuru ve daha sonra Tefik Fikret'e Tarih-i Kadîm'e Zeyl'i yazdıracak olan Mehmet Akif Ersoy'un 1912'de kaleme aldığı "Süleymaniye Kürsüsü"ndeki şu mısralarıdır:

Şimdi Allah'a söver... Sonra biraz bol para ver:

Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder! (Kantar 1997: 188).

Tarih-i Kadîm dolayısıyla kendisine yapılan sert eleştirilere bir cevap olarak Tefik Fikret 1914'te,

Ben ki, üç beş pulu tercihinden

Protestanlara zangoçluk eden

Şâirim. Zîver-i kürsî-i yakîn,

Şâir-i müctehid-i dîn-i mübîn

Hazret-i Molla Sırat'a, edebî

İhtirâmâtımı takdîm ile bî

Bî-tereddüd diyorum: Zangoçluk

Lutf-ı tavsîfine şâyân olduk; (Parlatır, Çetin 2004: 663).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

diye başlayan Tarih-i Kadim'e Zeyl'i yazmıştır. Bu manzumede Fikret, Molla Sırat diye hitap ettiği Mehmet Akif Ersoy'a vaktiyle nasıl bir dinî yolda olduğunu anlatır. Etkisi altında kaldığı telkinlerle boşu boşuna cami cami dolaşıp yaratana baş eğdiğini, cennet ve cehennem korkusu yaşadığını, namaz kılıp oruç tuttuğunu söyler. Fakat bunlar artık Fikret için geride kalmıştır.

Anladım çünkü hakikat başka,

Başka yoldan varılırmış Hakka (Parlatır, Çetin 2004: 664).

diyen Fikret, bir yaratıcının varlığına inanmaktadır. Ancak ona ulaşmak için bir dine ve peygambere ihtiyaç olmadığını düşünmektedir. Bu konuda Kenan Akyüz; Fikret, yeryüzündeki bütün yaygın dinlere karşı bir durum takınır. Fakat bu, onun Tanrı'yı inkâr ettiği anlamına gelmez. O, tersine, kainattaki her şeyde Tanrının varlığını gösteren bir delil bulur. Bu durum karşısında, artık, Tanrı'ya giden yolu dinlerden öğrenmeye lüzum kalır mı? (1985: 233) diyerek Fikret'in bu konudaki yaklaşımını dile getirir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Tarih-i Kadim ve Tarih-i Kadim'e Zeyl üzerine bugüne kadar pek çok şey söylenmiş, Tevfik Fikret'in dinî eğilimleri tartışılmıştır.¹ Bu çalışmanın amacı, Fikret'in bu yönünü irdelemek değil, Tarih-i Kadim'e gösterilen tepkilerden

¹ Hikmet Tanyu bu konuda doğrudan ya da dolaylı olarak yazılmış müstakil eserleri şöyle sıralamaktadır: Mithat Cemal, **Mehmet Âkif**, İstanbul, 1939.; Köprülüzade Mehmed Fuad, **Tevfik Fikret ve Ahlakı**, İstanbul 1918.; Ahmed Naim, **Tevfik Fikret'e Dair**, Sebülü'r-reşad Kütüphanesi Neşriyatı, Hilal Matbaası, 1336.; Süleyman Nazif, **Mehmet Âkif-Şairin Zati ve Âsarı Hakkında Bazı Malumat ve Tetkikat-Tarihi Tahriri** 1919-1337. (Servet-i Fünûn'da da yayımlanan genişletilmiş ve kitap hâline getirilmiş, basım tarihi İstanbul 1924); Salih Nigar Keramet, **Fikret'in Hayatı ve Eseri**, İstanbul 1926.; Mehmet Ali Aynî, **Reybilik, Bedbinilik, Lâilâhlik Nedir, Tevfik Fikret'in Tarih-i Kadim'ine Bir Cevap**, Kütüphane-i Sudi, İstanbul 1927.; Hasan Ali Yücel, **Tevfik Fikret, Tarih-i Kadim Doksan Beşe Doğru**, 1928.; İsmail Hikmet Ertaylan, **Tevfik Fikret Mirsad'da**, Tevfik Fikret Derneği Yayınları, İstanbul 1965.; Eşref Edip, **İnkılap Karşısında Akif-Fikret Gençlik-Tancılar, Kurtuluş Harbinin Kaynağı İstiklal Marşı mı, Tarih-i Kadim mi?.**; Eşref Edip, **Tevfik Fikret'i Beş Cepheden Kırk Muharririn Tenkitleri**, İsanı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1943.; Pertev Naili Boratav, "*Okuduklarımız-Kitaplar-Fikret'e Hücum*", Yurt ve Dünya Dergisi, Ağustos 1943, S. 32, s. 316-319.; Adnan Adıvar, **Tarih Boyunca İlim ve Din**, c. II, İstanbul 1944.; Sabiha Zekeriya Sertel, **Tevfik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi**, Yurt ve Dünya Yayınları: 44, Büyük Hümanistler Serisi: I, Tan Matbaası, İstanbul 1946.; Esat Sezai Sünbüllük, **Tevfik Fikret'in İman İhtiyacı Şiirinin Şerhi**, İstanbul Aydınlık Basımevi 1946.; Kenan Akyüz, **Tevfik Fikret**, Ankara 1947.; İmzasız, "*Tevfik Fikret-Mehmet Akif Kavgası*", Ocakbaşı, Yıl Dönümleri Münasebetiyle, 1952.; Kemal H. Karpat, **Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular**, Varlık Yayınevi, İstanbul 1962.; Mehmet Kaplan, **Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser**, İstanbul 1971.; Yaşar Nabi: **Tevfik Fikret Hayatı-Sanatı-Şiirleri**, Varlık Yayınları Türk Klasikleri 5, İstanbul 1967.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

biri olan ve bugüne kadar adından pek bahsedilmeyen bir eserin varlığını ortaya koymaktır. Bu nedenle, ağırlıklı olarak bu çalışmada Tarih-i Kadîm'den ziyade adı kaynaklarda pek geçmeyen, üzerinde pek durulmayan Mehmed Fazlullah ve onun eseri Şihâbü'l-Kudret fî Recmî'l-Fikret ele alınacaktır. Esere ve onun Tarih-i Kadîm'le olan görüş ayrılıklarına geçmeden önce Mehmed Fazlullah hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Mehmed Fazlullah'ın Hayatı, Sanatı ve Eserleri

Fazlullah Moral hakkında en geniş bilgi, Vehbi Cem Aşkun'un Sivas Şairleri adlı eserinde bulunmaktadır. Buna göre Sivas'ın önemli şahsiyetlerinden biri olan Fazlullah Moral, bilgin bir dede -Muralî Baba- ile şair bir babanın -Gulâmî'nin²- oğludur. 14 Mart 1876'da Sivas'ta doğmuştur. Sekiz yaşında dedesini, on yaşındayken de babasını kaybetmiştir. Küçük yaşta öksüz kalmasına rağmen ilk ve orta tahsilini başarıyla tamamlamıştır. Çok zeki ve çalışkan olup hiçbir dersten kırık not almamıştır. Arapça ve Farsçaya vukufiyeti olup her iki dilin edebiyatlarına da vâkıf idi.

Pek küçük yaşta öğretmenlik mesleğine atılan şair, 35 yıl aralıksız bu meslekte hizmet vermiştir. Amasya, Tokat, Mardin, Urfa, Şarkî Karahisar idadilerinde, Sivas Lisesinde, Kız ve Erkek Öğretmen Okullarında edebiyat, Türkçe, Arapça, Farsça, felsefe, mantık dersleri okutmuş memleket kültür hayatına yüzlerce aydın armağan etmiştir. Sivas Dârü'l-hilâfe medresesinde ve İmam-Hatip okulunda da müdürlük yapmıştır. Bu kültürel hizmetlerinden başka Erzurum Kongresine Sivas mümessili olarak katılmıştır. Buna ait hatıraları, tarafından Sivas Kongresinde yayımlanmıştır.

Fazlullah Moral, cumhuriyetin ilanı münasebetiyle bir tarih kıtası yazmış ve bunu doğrudan Atatürk'e göndermiştir ki söz konusu kıt'a şöyledir:

Ankara'da Re'îs-i cumhûr Kemâl Paşa Hazretlerine,
Hiç görmedi sa'âdet millet hükûmetinden
Cumhuriyet güzeldir Qur'ân olursa düstûr
Et Fazlî 'arz-ı tebrîk târîh-i cevher ile
Ġâzî Kemâl Paşa oldı re'îs-i cumhûr

² Gulâmî ve Fazlullah Moral hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Arslan, *Gulâmî Divanı*, Asitan Yayınevi, Sivas 2009.

Bu kıt'adan çok duygulanan Mustafa Kemal Paşa da karşılık olarak şu cevabı vermiştir:

Sivas, Dârü'l-Hilâfe Müdürü Fazlullah Efendi'ye:

(Aceledir:)

C: Teşekkür eder, milletimiz hakkında bâ'îş-i sa'âdet olmasını Cenâb-ı Hâk'dan dilerim.

Re'îs-i cumhûr Ğâzî Muştafa Kemâl

Fazlullah Moral, Mustafa Kemal Paşa'nın büyük ve tarihsel nutuklarını verdikleri sırada bir kıt'a söylemiş, ayrıca İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçildiğinde de bir kıt'a yazmıştır.

1930 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrılan Fazlullah Moral, 23 Nisan 1942'de hayata gözlerini kapamıştır. Vefat ettiğinde 66 yaşında olmasına rağmen kafası çok dinçmiş. Ölüm döşeginde bile en güzel mısralarını yazmak suretiyle üstün kabiliyetini göstermiştir.

Şiirlerinde "Fazlî" mahlasını kullanan Fazlullah Moral'ın sanatını Vehbi Cem Aşkun şöyle değerlendirmektedir: Şiirlerinde didaktik bir eda vardır. Yalnız gazelleri daha lirik bir mahiyet arz etmektedir. Bununla beraber eserleri dil bakımından çok temiz ve güzeldir. Ulusal duyguları kuvvetli, heyecanı çok bir şairdir. Bilhassa hicivlerinde pek haşindir. Maalesef birçok parçaları elde edemedim. Hafızasında olduğundan eserlerinin büyük bir kısmı kendisiyle gitti. Mamafih mevcut parçaları onun edebî kudretini belirtmeye yetecek kadar vardır (1948: 135).

Vehbi Cem Aşkun'un Sivas Şairleri adlı eserinde Fazlullah Moral'ın bazı şiirleri ile basılmış ve basılmamış eserlerinden örnekler yer almaktadır. Verilen şiirler arasında gazel, tahmis, medhiye, ilahi, kıt'a ve müfret örnekleri bulunmaktadır.

Basılmamış Eserleri:

1. Miftahü'l-Basîret
2. Rûhü'r-Rûh
3. Mürşidü'l-Müstersidîn
4. Muhabbetü'l-Âl-i Abâ
5. Reddü'l-Menfûrîn fi Ta'zîmi'l-Mağfûrîn
6. Keşfü's-Sudûr
7. Atatürk Sevgisi
8. Cumhuriyet Neşîdeleri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

9. Ölüm Felsefesi

10. Mi'râciye

11. Mevlid

Basılmış Eserleri:

1. El-İ'tidâl fî Muhabbetü'l-Âl

2. Münâcât-ı Bedî'a

3. Şihâbü'l-Kudret fî Recmi'l-Fikret

Şihâbü'l-Kudret fî Recmi'l-Fikret

Eserin başında,

Efrâd-ı Milletden Her Ferdin Birer Dâne İdinmeleri
Elzemdir

Şihâbü'l-Kudret Fî Recmi'l-Fikret

Nâzım ve Mü'ellifi: İdâdî Mu'âvinlerinden Mor Ali Baba-
zâde Mehmed Fazlullâh

Merzifon

Matbaa-i Nerso ve Serabyan

1328-1330 (1912) kaydı bulunmaktadır.

Şihâbü'l-Kudret fî Recmi'l-Fikret, 269 beyitlik bir mesnevidir. Aruzun "Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. İlk 18 beyit Tevfik Fikret'in Tarih-i Kadîm'indeki düşüncelerinin Fazlullah Moral tarafından yapılan özeti mahiyetindedir. 19. beyitten itibaren Fazlullah Moral, Tevfik Fikret'e karşı çıkışlarla ve çeşitli örneklerle Allah'ın varlığını ispatlamaya çalışır.

İki manzume arasındaki tartışma konularını birkaç başlık altında toplayarak inceleyebiliriz.³

1. Genel Olarak Şüphe: Tevfik Fikret'in her şeye karşı şüphe içinde olduğunu açıkça ifade ettiği "Ben ki hepsinden iştibâh ederim" diye başlayan ve devamında her şeyin bir kuruntu ya da gerçek olabileceğine dair düşüncelerini ve şüphelerini içeren bazı mısraları şunlardır:

³ Bu bölüm hazırlanırken Süheyla SEÇKİN'in "Bir Sivaslı Şairin Tevfik Fikret'in Tarih-i Kadîm'ine Reddiyesi", Revak, Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü X. Vakıf Hatırasına Armağan, Sivas, s. 76-82. künyeli çalışmasından faydalanılmıştır. Bu çalışmada eserin metni mevcut değildir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Ben ki hepsinden iştibâh ederim,
 Kime sorsam, diyor ki: “Yok haberim.”
 Kim bilir, belki hepsi vehmiyyât,
 Belki aldanmak ihtiyâc-ı hayât;
 Kim bilir, belki hepsi doğru da, ben
 Bî-haber kendi sehv-i hissimden,
 Varı yok bilmek istedim, yoku var.
 İştibâh... İşte töhmetim! Ne zarar?
 Şübhe bir nûra doğru koşmaktır,
 Hakkı tenvîr ukûl için haktır (Parlatır, Çetin 2004: 644).

Mehmed Fazlullah, Tevfik Fikret'in bu düşüncelerini sıralayarak eserine başlar.

Var imiş zât-ı Hâk' da müştebihân
 Hâk demek şanki bir çurı 'unvân

Varı yok bilmeli imiş yoğı var
 İtmeliymiş haķîkati inkâr

Kendi zu'mınca bulmamış Hâķķ'ı
 Var imiş şübhe itmede haķķı

Nûra koşmak için imiş bu gümân
 Yok imiş şübhe eylemekde ziyân (b: 2,3,6,7).⁴

Daha sonra neredeyse eserin tamamında çeşitli örneklerle Fikret'e Allah'ın varlığını, büyüklüğünü, şüphelerinin yersizliğini ispatlamaya çalışır. Ona göre zan, şüphe, vehmiyyât hepsi ispatsız iddialardır. Mehmed Fazlullah çoğu zaman Fikret'e öfkeyle yaklaşmakla beraber bazen alayla bazen de sükûnetle onu tövbeye davet eder.

Tevfik Fikret, Tarih-i Kadîm'in sonlarına doğru tekrar şüphe konusuna dönerek Allah'a hitaben şunları söyler: Şüphe en zalim, en güçlü düşmandır ve o; bugün aldatma, hile, şeytanlık ve ayartmalar

⁴ Mehmed Fazlullah'tan aldığımız örneklere gönderme yaparken eski harfli orijinal metni kullanmadık. Kolaylık sağlaması açısından beyitleri “b” kısaltmasıyla ve beyit numaralarıyla birlikte verdik ve böylece makale içerisinde metnini verdiğimiz esere gönderme yaptık.

olarak seni kendi mülkünden sürdürdün ve artık sen bütün kudretinle kımıldayamaz hâldesin.

Şübhe... En zâlim, en kavî düşmen

...

Ö bugün -hud'a, şeytanet, igvâ-
Seni mülkünden eyliyor iclâ,

...

Ve, bütün kudretinle sen meflûc, (Parlatır, Çetin 2004: 645).

Fazlî, şeytanlığın Allah'ı meflûc yani felçli, kımıldayamaz duruma getiremeyeceğini; aldatmaların, hilelerin, düzenbazlıkların da yüce arşa ulaşamayacağını söyleyerek buna karşı çıkar.

Şeytanet Hakk'ı eylemez meflûc

Hud'a 'arş-ı 'azîme itmez 'urûc (b:42).

2. Vahdetten Şüphe: Tefik Fikret, Allah'ın birkaç sıfatını saydıktan sonra dünya üzerindeki bazı baskıcı ve sömürücü insanları onunla karşılaştırmak istiyor (Tanyu 1972: 98).

.....En parlak
Sıfatın "Lâ şerîke leh"ken, bak,
Şu bataklıkta kaç şerîkin var:
Hepsi kayyûm u kâdir ü kahrâr,
Hepsinin "Lâ şerîke leh" sıfatı, (Parlatır, Çetin 2004:

643,644).

Ancak Fazlullah Moral burada Fikret'i yanlış anlamış olacak ki birden fazla yaratıcı olsaydı felekleri kim idare ederdi, hiç düzen olur muydu diyerek ona birden fazla yaratıcı olmadığını ispatlamaya çalışır.

Var imiş şad-hezâr ma'bûdîn
Hepsi kayyûm imiş ve mâlik-i dîn (b: 17).

Âsumân u zemîndeki şeyler
"Vaḥdehû lâ-şerîke leh" dirler (b:131).

Hâşe-lillâh olaydı ḥâlîk iki
Kim idâre iderdi eflâki

Fi'l-meşel birden olsa Hakk efvân
Hiç olur muydı intizâm-ı şu'ûn

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Gûş u çeşmi iki iken insân
Bir görüp bir işitmiyor mu inan

Vahdet-i Haqq'a eñ büyük şahid
Bî-had erkâmîñ aşlı hep vâhid (b: 146-149).

3. Hil katten Şüphe: Fikret, insanın topraktan yaratıldığı hususunda da şüphe içindedir. Bunu hain bir tesadüfün işi olarak değerlendirmektedir.

Kim bilir belki aslıdır toprak;
Onu bir muztarib çamur yapmak
-Ki, mesâmâtı kanla, yaşla dolu-

Hangi hâin tesâdüfün işi bu? (Parlatır, Çetin 2004: 644,645).

Mehmed Fazlullah, Fikret'in yaradılışla ilgili söylediklerini üç beyitle tekrar ettikten sonra,

Aşlımız hâk degilmiş ey aḥbâb
Cümle âyât-ı dîn imiş kezzâb

Hep teşâdüf imiş bu icrâ'ât
Yok imiş kâ'inâta şahib zât

Aşlı yokmuş yalan imiş hepsi
Zann u vehm ü gümân imiş hepsi (b: 10,12,13).

eserin sonlarına doğru tekrar bu konuya döner. Toprakta büyük bir tahammül ve tekemmül gücü olduğunu; hayvan, bitki ve madenin toprakta var olduğunu, toprak olmayınca hiçbir mahsulün elde edilemeyeceğini, insanın da topraktan yaratıldığını söyleyerek toprağı över.

Mebde'in merci'in türâb oluyor
Hepsi toprakla feyz-yâb oluyor

Bize olmuşdı secde-gâh bu türâb
Feyz-i Mevlâ'ya hoş-penâh bu türâb

Çünkü onda büyük tahammül var
Ne kadar ḥaşlet-i tekemmül var

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Cümle hayvân nebât ile ma'den
Hepsi toprağı eylemiş mesken

Toprak olmazsa çıkmıyor maşşûl
İşte insân da hâkden maşşûl (b:179-183).

4. Ahiret Hakkında Şüphe: Yine Fikret, dünya ötesi âlemin vasıfları, anlatılışı hakkındaki ayetleri göz ardı ederek ahiretin varlığı konusundaki düşüncesini şu şekilde dile getirmektedir:

Kim bilir, bir adem mevcûd,
Belki ukbâ da var; fakat bu vücûd
Sun'u olmakla sâni-i ebedin
Neye olsun esîri bin derdin? (Parlatır, Çetin 2004: 644).

Fazlî, eserinin hemen başında ilk on sekiz beyit içinde Fikret'in bu düşüncelerini sıralar.

Belki yokmuş cihânda Hayy u Vedûd
Belki 'uqbâda var imiş bu vücûd (b:4).

Mutlakâ olmalı imiş her ferd
Hard-ı lâ-kayd şâtır u bî-derd

Akmasun kan dökülmesün bir yaş
İtmeliymiş bu yolda kesb-i ma'âş (b:14,15).

5. Akıl-Gönül: Tevfik Fikret doğruların akılla aydınlatılabileceği düşüncesindedir. Mısra başındaki Hakk kelimesi “doğruluk” anlamıyla alınabileceği gibi “Allah, Tanrı” anlamıyla da değerlendirilebilir.

Hakkı tenvîr uqûl için hakkdir (Parlatır, Çetin 2004: 644).

Mehmed Fazlullah ise konuya tasavvufî açıdan yaklaşır. Allah'ın gözle görülemeyeceğini, insanın kalbinin ayna hükmünde olduğunu ve ancak bu aynanın temiz tutulduğunda Allah'ın varlığının idrak edileceğini söyleyerek Allah'ın akılla değil, gönülle kavranabileceğini ifade eder.

Görmek ister iseñ Hudâ'yı eger
Bulmak ister iseñ hüdâyı eger

Mâ-sivâyı bırak da Haqq'a egil
O başîretledir bu gözle degil

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Göremezsin kûdûretiñ çoksa
Gözle artık işiñ gücüñ yoksa (b:93-95).

Anda idrâk-i 'aciz iden derrâk
Bağş-i zâtında eylemez işrâk

Şıgmadı kâ'inâta Hakk Ekber
Kulunuñ itdi kalbini manzar

Kalb-i mü'min ki 'arş-ı Raḥmân'dır
Feyze maṭla' maḥarr-ı îmândır

Kendine eyledi Hüdâ bi'z-zât
Kalb-i insân-ı kâmilî mir'ât (b:127-130).

6. Dua: Tevfik Fikret duaların kabul olmadığı inancındadır.

.....Ve söyle, hangi du'â

Müstecâb olmuş?... Ey İlâh-ı semâ! (Parlatır,
Çetin 2004: 643).

Mehmed Fazlullah buna itiraz eder. Fakirlerin dualarının kabul olacağını, bu duanın gökten melekleri indireceğini, bir caninin af dilemesi durumunda onun Allah'ın duasına mazhar olacağını, insanın dilerse duayla semaya kadar yükselebileceğini, duaların kabulünün Allah'ın takdirine bağlı olduğunu söyler. Özellikle eserin sonlarına doğru bir bölüm 243-255. beyitler arası duaya ayrılmıştır. Dikkat çekici bazı beyitleri aşağıda veriyoruz.

Bir du'â olmamış kabûle qarîn
Hemen âmîn diyîñ hemân âmîn (b:11).

Fuḫarâniñ kabûl olur dilegi
İndirir 'arşdan yere melegi (b:243).

Ṭaleb-i 'afv iderse bir cânî
'Afv ider bî-ḫavâle Hakk anı

Şâni' u mu'ṭî o bilâ-'illet
Gâh red gâh kabûl eyler elbet

Çıkar insân dilerse tâ-be-semâ
Var imiş bağ dimek kabûl-i du'â (b:253-255).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

7. Allah'ın Hallâk ve Kahhâr Sıfatı: Tefvik Fikret, buna da şüphyle yaklaşır.

Ne için yoktan, eyleyip icâd
Vermek ancak zevâle isti'dâd?

...

Bunu bir Hâlık irtikâb etmez,
Halk eden mahveder, harâb etmez! (Parlatır,
Çetin 2004: 644,645).

Mehmed Fazlullah, Tefvik Fikret'in bu konudaki düşüncelerini bir beyit içinde tekrarlayarak ona itiraz eder.

Yokdan icâd olunmamış âfâk

Varı yok eylemez imiş Hallâk (b: 16).

Esere genel olarak baktığımızda Mehmed Fazlullah'ın, Tefvik Fikret'e karşı oldukça öfkeli olduğunu görmekteyiz. Ona "ey ahmak (b. 26), akli uçuk (b. 40), ey ayyâş (b. 53), ey bî-hûş (b. 116), ey câhil (b. 122), bî-şu'ûr u bî-behre (b. 145), ey çakıldaklı (b. 175), ey budala (b. 185), ey gâfil (b. 267)" gibi oldukça ağır sözlerle hitap eder. Fikret'in sözlerini kâfirâne olarak değerlendirir (b. 21), onun bu cürretini ancak bir cahil cesareti olarak görür (b. 22).

Hangi şeyden Hudâ'ya sen kızdın
Yoksa bir küp dibinde mi şızdın

Îkâmetiñ varmamış yedi karşıya

Bir de çıkdın Hudâ ile yarışa (b. 23, 24).

diyerek alay eder.

Ey elifsiz edeb bu piçlik ne
Açma dîn-i mübîne bir raşne (b: 27).

diyerek hakarete varan sözler söyler.

Sonuç olarak şüphelerden sıyrılarak, sorgulamadan vazgeçmesini Allah'a sorgusuz sualsiz iman etmesini samimi duygularla ona tavsiye eder.

Ne için bu nasıl neden el çek

Haqq'ı bil Haq di Haq işit gerçek (b: 257).

Görüldüğü gibi Mehmed Fazlullah, Tarih-i Kadîm dolayısıyla Tefvik Fikret'e karşı oldukça öfkeli. Bunu da 269 beyitlik, bu konu için oldukça uzun sayılabilecek, Tarih-i Kadîm'le kıyasladığımızda üç katından daha fazla olan bir manzumeye dile getirmiştir. Ancak burada hemen şunu da belirtelim ki Mehmed

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Fazlullah, her şeye rağmen yine de Fikret'i çok sever, onun üstün sanatını övermiş (Aşkun 1948: 135).

Tarih-i Kadîm'e reddiye münasebetiyle yazılmış olan Şihâbü'l-Kudret fî Recmî'l-Fikret adlı eserin metnini aşağıda veriyoruz.

Şihâbü'l-Kudret Fî Recmî'l-Fikret

Bismillâhırrahmânırrahîm

(Fe'îlâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

- 1 Hamd-i bî-ğad Cenâb-ı Raḥmân'a
Şalavât enbiyâ-yı zî-şâna
- 2 Var imiş zât-ı Haḫ'da müştebihân
Haḫ demek şanki bir qurı 'unvân
- 3 Varı yok bilmeli imiş yoğı var
İtmeliymiş haḫîḫati inkâr
- 4 Belki yokmuş cihânda Ḥayy u Vedûd
Belki 'uḫbâda var imiş bu vücûd
- 5 Bî-his ü bî-ğaber imiş insân
Bulamazmış Ḥudâ'yı bir vicdân
- 6 Kendi zu'mınca bulmamış Haḫḫ'ı
Var imiş şübhe itmede haḫḫı
- 7 Nûra ḫoşmaḫ için imiş bu gümân
Yok imiş şübhe eylemekde ziyân
- 8 Var imiş ḫaşm-ı Ḥazret-i Mevlâ
Haḫḫ'ı iḫnâk ider imiş gûyâ
- 9 Viremezmiş zarar bize Yezdân
O cehennemde yok imiş galeyân
- 10 Aşlımız ḫâk degilmiş ey aḫbâb
Cümle âyât-ı dîn imiş kezzâb
- 11 Bir du'â olmamış ḫabûle ḫarîn
Hemen âmîn diyîñ hemân âmîn

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 12 Hep teşâdüf imiş bu icrâ'ât
Yok imiş kâ'inâta şâhib-zât
- 13 Aşlı yokmuş yalan imiş hepsi
Zann u vehm ü gümân imiş hepsi
- 14 Muṭlakâ olmalı imiş her ferd
Ḥard-ı lâ-ḳayd şâtır u bî-derd
- 15 Akmasun ḳan dökülmesün bir yaş
İtmeliymiş bu yolda kesb-i ma'âş
- 16 Yokdan îcâd olunmamış âfâḳ
Varı yok eylemez imiş Ḥallâḳ
- 17 Var imiş şad-hezâr ma'bûdîn
Hepsi ḳayyûm imiş ve mâlik-i dîn
- 18 Naḳl ider bir müşevveşü'l-efkâr
Böyle biñ şübhe böyle biñ inkâr
- * * * * *
- 19 Âferîn ey ḫaṭiyye-i nev-zâd
Seni âgûşa cân atar Şeddâd
- 20 Geliyor cism ü câna hep lerze
Yimemiş kimse böyle bir herze
- 21 İñle ey ḳubbe-i semâ iñle
Böyle bir kâfirâne söz diñle
- 22 Bu ne cür'et ne câhilâne cesûr
Bu fezâḫat neden nedir bu ḳuşûr
- 23 Hangi şeyden Ḥudâ'ya sen ḳızdıñ
Yoksa bir küp dibinde mi şızdıñ
- 24 Ḳâmetiñ varmamış yedi ḳarışa
Bir de çıḳdıñ Ḥudâ ile yarışa
- 25 Âteşiñ ḡayzını dimem yandır
Ḥâme-i ḫûnı kes beni ḳandır
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 26 Hangi kuvvet ki fevķ-i kuvvet-i Hakk
Hakk'a çalsun galebe ey aħmak
- 27 Ey elifsiz edeb bu piçlik ne
Açma dîn-i mübîne bir raħne
- 28 Bu taşavvur hayâl-i hâm-piçdir
Her hayâl-i muħâl ise hiçdir
- 29 Söyle yaz çiz oķu tolaş diñlet
'Âlemi haķ-kelâm ile iñlet
- 30 At şavur boğ üfür devir çigne
Hakk'a taş atma şoķma bir igne
- 31 İhtilâf şanma bâdî-i şöhret
Böyle bir iştihâr büyük âfet
- 32 Hakk'ı maħlûķına kıyâs itme
Maħremi olmadan temâs itme
- 33 Ğayr-ı maħrem ider mi ref'-i niķâb
Şıvamaz âfitâbı bir çirk-âb
- 34 Olmadıñsa haķîķate vâķıf
Hikmetinden dem urma ol hâ'if
- 35 Fendeki dîn dîndeki fenden
Daha çoķdur diyen felâsifeden
- 36 Görmedik böyle küfr-i turfanda
Bir alay türrehât-ı pür-ħande
- 37 Birtaķım jâjhâ-yı bî-ma'nâ
Pür-tefessüh netîcesiz da'vâ
- 38 Ne tedeyyün tefennün itmişsiñ
'Âdetâ sen tecennün itmişsiñ
- 39 Bir şabî irtikâb ider mi bunı
Çıķma 'ayyûķa gözle mâ-dûmı
- 40 Bir edibe dinirse 'aklı uçuk
Sen hiçâb eylemez misiñ acucuk
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 41 Yoksa âyât-ı dîni taşdıkiñ
Hakkı bâtılda var mı tefrîkiñ
- 42 Şeytanet Hakk'ı eylemez meflûc
Hud'a 'arş-ı 'azîme itmez 'urûc
- 43 Bu taḥayyülle itme 'ömri ḥarâb
"Câ'e vaqtü'r-raḥîl yâ aḥbâb"
- 44 Olma böyle ḥayâl ile maḡbûn
Dâ'imâ ol ḥaḳîkate meftûn
- 45 Halkı tenvîr ider mi Hakk'a hücûm
Âfitâbı boḡar mı mâh u nücûm
- 46 Şübhe mümkin de olsa baḡ ne ziyân
Faḡat Allah'da iştibâh hezeyân
- 47 Eyleyim Hakk'ı ben saña işbât
Şübühâtıñla sen ezil yere bat
- 48 Nûrı itfâ ider bu şübhe egil
Emeliñ sende gizlidir eyi bil
- 49 Bizi halk eylesün de nûrından
Gizlene şiddet-i zuhûrından
- 50 Ḥayret itmez mi bunda 'aql-ı fuḥûl
Böyle bir infilâḡ içinde ufûl
- 51 Nûra beñzer ḥaḳîkat-i 'ulyâ
Gösterir mi göze girince ziyâ
- 52 İşte bu noktadır iden gözi kûr
Şems-i aḡrebde nûr dûr-â-dûr
- 53 Mihri görmezse dîde-i ḥuffâş
Ne kuşûr âfitâba ey 'ayyâş
- 54 Pek yakın gelse çeşme şems-i münîr
Hiç görür mi o tâbişiyle başîr
- 55 Böyledir zât-ı Haḡ bilâ-teşbih
İştibâh eyleme saña tenbîh
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 56 Olmasaydı o şems-i 'âlem-tâb
Farğ olunmazdı rûz u şeb bî-tâb
- 57 Nâr olur mıydı nûrdan tefriğ
Fazl-ı Hâğ olmasaydı bi't-tahkîk
- 58 Hâğğ'ı işbât ider bûtün zerre
Hele bağ kâ'inâta bir kerre
- 59 Bağr içinde turur da mâhîler
Yine deryâyı cüst-cû eyler
- 60 "Heme der-râh râh-râ cûyend
Ez-gameş âh âh mî-gûyend"
- 61 'Aynı hâlât bizde de cârî
Cümle eşyâya nûr-ı Hâğ sârî
- 62 Görürüz görmemezlige ururuz
Hadd-i ma'rûfi geçmeyiz tururuz
- 63 Zerreler âfîtâba hiç gidemez
Nağş nağğâşa i'tirâz idemez
- 64 Var iken gün gibi şabâha delîl
Delidir gündüz isteyen kandîl
- 65 Şeb-i deycûra muğtezî fânûs
Gündüzün çünki çökmüyor kâbûs
- 66 Yoğla arz u semâyı bağr u beri
Cümlesi bir mü'eşşiriñ eşeri
- 67 Yed-i kudrettedir taşarruf-ı tâm
Arada ne havâş var ne 'avâm
- 68 Böyle bil vâcibü'l-vücûd bir Hây
"Sağnu fi 'indi zâtiğ ke'l-fey"
- 69 Nûr-ı Hâğ itmese bizi işrâğ
"Mâ vecedna'z-zılâle fi'l-âfâğ"
- 70 İzdihâm olsa mâni'-i dîdâr
Yine ordu içindedir serdâr
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 71 Hep vücûd-ı Hudâ'ya burhândır
Şecer esmâr ile nümâyândır
- 72 Zâtı maḥfi 'atâsı maḥşûşdur
Ḥâlîkı bilmeyen de menḥûsdur
- 73 “Hüve ke'r-rîhi naḥnü mişli türâb
Hüve ke'l-mâ'i naḥnü ke'd-dûlâb”
- 74 Her eṣer bir mü'essire muhtâc
Ḥaḳ ğanîdir faḳat bu maḥlûḳ aç
- 75 Hiç yapılmış mı ḥâne bî-mi'mâr
Zâta dâl olmamış mı bu âşâr
- 76 Yok mı bir kerre baḳ edîbâne
Kâtib-i ḥaṭṭ u şâhib-i ḥâne
- 77 Elde bulmazsa ḳudret-i Fettâḥ
Feth-i ebvâb ider mi bir miftâḥ
- 78 Dest-i kâtibde olmasa ḥâme
Yazılır mıydı ḥod-be-ḥod nâme
- 79 İşte kâtib Hudâ ḳalem âdem
Naḳş-ı kâtib degil mi naḳş-ı ḳalem
- 80 Baḫr-ı bî-sâhile ḥabâb delîl
Zât-ı Mevlâ'ya âfitâb delîl
- 81 Mebde'-i ḥulḳ evvel-i îcâd
Merkez-i 'aḳl bâṭın-ı nev-zâd
- 82 Beşeriñ müntehâ-yı efkârda
Müterreddid ḳabûlde inkârda
- 83 Ğâyet-i müntehâ-yı fikr-i beşer
Noḳta-i tengnâ-yı sırr-ı ḳader
- 84 Her şey'îñ ibtidâsı âhiri o
Vaḫdehû lâ ilâhe illâ hû
- 85 Beni söyletme itmeyim ifşâ
“Yaḫkümü mâ yürîdü keyfe yeşâ”
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- 86 Hesti-i Hakk'a karşı mevcûdât
Yok gibi şemse karşı seyyârât
- 87 “Ġayru vecchi'l-Îlâhi yâ gâfil
Meselü'n-necmi fi'd-đuhâ âfil”
- 88 Ne imiş bağ hağâyık-ı ‘âlem
Sırr-ı Rağmân sîret-i âdem
- 89 O Süleymân nihân hâtemde
Nefh-i Hağ yok mı sırr-ı Meryem'de
- 90 Rûhdaki sırr-ı Hađđ'ı kim añlar
Ağzını mühr-i şamt ile bağlar
- 91 İki kerre bedenden eyle hurûc
İdesiñ tâ semâ-yı Hađđ'a ‘urûc
- 92 Sende aşlâ bulunmasın varlık
Ġurb-ı Hağ vaşl-ı Hağ budur yârılık
- 93 Görmek ister iseñ Hudâ'yı eger
Bulmađ ister iseñ hüdâyı eger
- 94 Mâ-sivâyı birağ da Hađđ'a egil
O başîretledir bu gözle degil
- 95 Göremezsiñ küdüretiñ çoğsa
Gözle artık işiñ gücüñ yoğsa
- 96 Eyle evvelce kesb-i iğmi'nân
Ba'dehû râh-ı Hađđ'a ol pûyân
- 97 Sende var fağat nâmı
..... nâ-becâ vü pek ‘âmî⁵
- 98 Dilde taşdığ lisânda yoğ ikrâr
Münkirü'l-Hađđu zâhirü'l-inkâr
- 99 Hağ-perestân olur mı hiç bî-dîn
Mütereddid olur mı mu'tekidîn

⁵ Bu beyitteki boş bıraktığımız yerler asıl metinde de boş bırakılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 100 Mağzdan itmeyince def'-i zükâm
Büy-ı Mevlâ idilmez istişmâm
- 101 Varlığındır iden Hudâ'yı nihân
Yoksa Allah bize güneşden 'ayân
- 102 Rü'yet-i Hakk'a varlığıñ mâni'
Aradan kalk 'ayân ola şâni'
- 103 Olma hod-bîn sen Hudâ-bîn ol
Revzen-i kalbi aç ziyâ-bîn ol
- 104 Dür-bîn bir başîret olmalıdır
Gözlüğüñ hâlişini bulmalıdır
- 105 Eyle nefy-i vücûd sen aradan
Görinür ol zamân seni yaradan
- 106 İşte gavvâş-ı baħr olan dil-i şâf
Saña bu dürri eyleyüp ithâf
- 107 Müncelî olmasaydı mir'âtıñ
'Aks ider miydi şûret-i zâtıñ
- 108 Kalmasun sende zann u vehmiyyât
Seni cüşseñce gösterir mir'ât
- 109 Küçük olsa eger o âyîne
Bedeniñle alır seni içine
- 110 Olsa gâyet büyük eger mir'ât
Nâzırı dir büyümüşüm bi'z-zât
- 111 Şûret âyîne de olur meşhûd
Ne içinde ne dışda var bu vücûd
- 112 Arasañ kimse yok cihet-be-cihât
Görinür elde yalnız mir'ât
- 113 Ne duħûl var bu hâle baħ ne hulûl
Buña hayretde kalmasun mı fuħûl
- 114 Var diseñ yok ve yok diseñ vardır
Bir mu'ammâ ki hâlli düşvârdır
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 115 Meş'ele hâll olundu bi't-temşîl
Perde-i iştibâhı gözden sil
- 116 Nokta-i iştibâhınız pek boş
Bu hakikat degil mi ey bî-hûş
- 117 Saña işte nümûne-i meşhûr
Şübheñiz itmesün sizi mağrûr
- 118 Ğayba î mân şühûda î mândır
Yoğ a î mân vücûda î mândır
- 119 Rûy-ı âyîne olsa jengâ-jeng
Ne 'Acem rû-nümûn olur ne Fireng
- 120 Sen bir âyînesiñ Hudâ nâzır
Fağat olsun içiñ dışıñ tâhir
- 121 Dîde yok sende ki nazar idesiñ
Bu kademle naşıl sefer idesiñ
- 122 Zât-ı Hağ'dan dem urma ey câhil
Halliñi müşkil itme olma hacil
- 123 Hağ diyince ağan şular turuyor
Ehl-i Hağ başını yere uruyor
- 124 Zann u şübhe şükûk u vehmiyyât
Hepsi bir iddi'â-yı bî-işbât
- 125 Ğâlib olmaz kaderle pençeleşen
Kazanır mı muhâl ile güleşen
- 126 Ser-i insâni sırr-ı Hağ hâke
Düşürür varğa-i hevel-nâke
- 127 Anda idrâk-i 'acz iden derrâk
Bağş-i zâtında eylemez işrâk
- 128 Şığmadı kâ'inâta Hağğ ekber
Kulunuñ itdi kalbini manzar
- 129 Kalb-i mü'min ki 'arş-ı Rağmân'dır
Feyze mağla' mağarr-ı î mândır
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 130 Kendine eyledi Hudâ bi'z-zât
Kalb-i insân-ı kâmilî mir'ât
- 131 Âsumân u zemîndeki şeyler
“Vaḥdehû lâ-şerîke leh” dirler
- 132 Zîr ü bâlâya gitme ey nev-zâd
Ḳayd-ı hestîden olmalı âzâd
- 133 Görinen ol gören odur ey yâr
“Leyse fi'd-dâri ḡayruhû deyyâr”
- 134 Şaḡş-ı 'âbid olur mı hiç ma'bûd
Kendi hem sâcid ola hem mescûd
- 135 Fikr-i ḡurşîd ider mi hiç zerre
Da'vi-i baḡr ider mi bir ḡatre
- 136 Sen sen ol ben deyüp de itme ḡünâh
Şaşmayan bir yañılmayan Allâh
- 137 Eylemez da'vi-i Hudâ maḡlûḡ
“Megesî ki berîd-i ber-'ayyûḡ”
- 138 Bir ḡabarcıḡ yudar mı bir deñizi
Müteḡayyir ider bu ḡâlde bizi
- 139 Ḳalmasun bunda fikriñiz şekde
Biñ fidân yok mı bir çekirdekde
- 140 Aşlı bir nuḡfe bî-şümâr insân
Aşlı bir noḡḡa bî-'aded tıbyân
- 141 İşte “el-ilmü noḡḡatün” sırrı
Zerre bel' eylemiş dimek berri
- 142 “Ene 'abdün ve seyyidî Mevlâ”
Kül ki itmez semâya isti'lâ
- 143 Ehl-i Ḳaḡ terk ider maḡâlâtı
Ḳaḡ-perest ol biraḡ ḡayâlâtı
- 144 Nâḡudâsız gemi olur maḡrûḡ
Nâ-Ḳudâ hiç yaşar mı bir maḡlûḡ
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 145 Söyle ey bî-şu'ûr u bî-behre
İki sultân şıgar mı bir şehre
- 146 Hâşe-lillâh olaydı hâlık iki
Kim idâre iderdi eflâki
- 147 Fi'l-meşel birden olsa Hâk efzûn
Hiç olur mıydı intizâm-ı şu'ûn
- 148 Gûş u çeşmi iki iken insân
Bir görüp bir işitmiyor mu inan
- 149 Vaĥdet-i Hâkĥ'a eñ büyük şahid
Bî-ĥad erĥâmın aşlı hep vâhid
- 150 Hep rivâyât muhtelif ammâ
Cümleniñ ârzûsı bir Mevlâ
- 151 Herkesiñ Hâk degil mi maĥlûbı
'Âşıkıñ bir degil mi maĥbûbı
- 152 Sâĥa-i 'izzeti muĥaddes ü pâk
Kim idermiş tevehhüm-i işrâk
- 153 "Zât-ı pâkeş berî zi-nisbet-i 'ayb
Hâkim-i 'âlem-i şehâdet ü ĥayb"
- 154 Hâk şifât-ı kemâl ile mevşûf
Hem nu'ût-ı celâl ile ma'rûf
- 155 Şifâtı "lem-yelid ve lem yûled"
Olmadı zât-ı Hâkĥ'a "küfüvven aĥad"
- 156 Zâhirinden bilinmiyor insân
Bâtının bilmedir aşıl 'irfân
- 157 Vardır elbetde anda bir cevher
Olur insânlığa evet maşdar
- 158 Ķavl ü fi'linden eyler istiĥrâc
Kim bilür kim ĥanî kimi muĥtâc
- 159 Destine geçmeyince bir dirhem
Ķalb u naĥdi naşıl bilür âdem
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 160 Hakk'a nâçiz zerresi mazhar
Kendisi âfitâbdan azher
- 161 Söyler âşârını görür müdrik
"Mâ 'araf-nâke hakk'a ma'rifetik"
- 162 Bu ne hânde-fezâ tuhaf insân
Mevci görsün de görmesün tûfân
- 163 Mûcib-i dahk olur anî şânı
Yaprağı gör de görme bostânı
- 164 Nâfede bûy-ı miske bak 'acabâ
Lafz içinde degil midir ma'nâ
- 165 Halka nâzır degil mi Hâzret-i Hû
Var mı bir gülsitân ki olmaya bû
- 166 Var demâğında zulmet-i evhâm
Nûr-ı hikmetden itme istihâm
- 167 Sen ki hepsinden iştibâh itdiñ
İktinâh itmeden günâh itdiñ
- 168 İ'tizâr eyle bu cinâyetdir
Nâdim olmağ da bir fażiletidir
- 169 Hiç tecellî ider mi ol Ma'bûd
Var iken sende böyle zenb mevcûd
- 170 Hakk tecellî ider idi nâ-gâh
Hakk'dan olsaydı kalbiñiz âgâh
- 171 Görinür Hakk saña seniñle bi-zât
Hepimiz Hakk-nümâ birer mir'ât
- 172 Rûy-ı âyîne de niğâb olma
Hakk zuhûrına sen hicâb olma
- 173 Ser-i insânda var bir âyîne
Görür Allâh'ı 'ârif anda yine
- 174 Seni bir ehl-i Hakk ider mebhût
Var demek Rabb-i 'âlem-i lâhût
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 175 Kaldı mı şübheñ ey çaķıldaklı
Sen misiñ yoķsa ben miyim haķlı
- 176 Bahri telvîş ider mi bir çirk-âb
Şânı tenķiş ider mi nebħ-i kilâb
- 177 Haķ ‘aleyhinde i‘tikâd itme
Müslimânlıķdan irtidâd itme
- 178 Aşlıñı bir düşün nedensiñ sen
Çâr-‘unşurla bir bedensiñ sen
- 179 Mebde’iñ merci’iñ türâb oluyor
Hepsi toprakla feyz-yâb oluyor
- 180 Bize olmuşdı secde-gâh bu türâb
Feyz-i Mevlâ’ya hoş-penâh bu türâb
- 181 Çünkü onda büyük taħammül var
Ne kadar haşlet-i tekemmül var
- 182 Cümle hayvân nebât ile ma‘den
Hepsi toprağı eylemiş mesken
- 183 Toprak olmazsa çıkmıyor maħşûl
İşte insân da hâkden maķşûl
- 184 Zere toprak diseñ yalan olmaz
Toprak altun diseñ alan olmaz
- 185 Bir haşeb-pâre eldeki şu ‘aşâ
Odun âteş degil mi ey budalâ
- 186 Gördüğün o divâr taşı ‘aceb
Hangi bir pehlevân ne başı ‘aceb
- 187 Eb ü ceditiñ mi seng-i dîvâr mı
Bağdaki gül-‘izâr-ı dil-dâr mı
- 188 Müsteħânını görmüyor mu gözün
Reddi hâvî bu yolda var mı sözün
- 189 Diķķat it başdığın ‘umûm toprak
Yâ bir insân başı veyâ erzâķ
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 190 İster âdem di ister iseñ hâk
“Leste levlâhu lem-ekün levlâk”
- 191 “Hâlîķu’r-rûhi ķable ze’t-tekvîn
Cismünâ min sülâletin min tîn”
- 192 Virme maḥşûl-i ‘ömrüñi bâda
Aşlın inkâr iden ḥarâm-zâde
- 193 Aşla râci‘ degil midir her şey
“Ve mine’l-mâ’i külle şey’in ḥay”
- 194 Mâye-i ḥilķatiñ ne bir nuṭfe
Ġâye-i cüşseñiz ne bir cife
- 195 Yedi buğdayı Ḥazret-i Âdem
Oldı ebdânımızda laḥm ile dem
- 196 Buldı Âdem şafâyı gendümde
Toḥmı saçmışdı nesl-i merdümde
- 197 Biz bir anbâr fi’limiz gendüm
Mûş-ı iblîse ḥaşm olur merdüm
- 198 Nefs ü şeytânı bizde itdi nihân
İmtihân eyliyor bizi Raḥmân
- 199 Dil ü nefsiñ behişt ü nîrânıñ
Nâr u nûruñda küfr ü îmânıñ
- 200 Böyle ezdâdı cem‘ ider insân
Hem kemâl vardır anda hem noķşân
- 201 Ne ġarîb ḥâl ki derd-i bîġâne
Ola hem-râh-ı şâḥib-i ḥâne
- 202 Bâb-ı Mevlâ’da bir köpek şeytân
Âdem’e ‘av‘av itmede her ân
- 203 İki ismiñ mazâhiri eşyâ
Menşe’-i şulḥ menba‘-ı ġavġâ
- 204 Ḳalmasun şübhe ḥall ola müşkil
Biri hâdî vü diġeri de muḍil
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 205 Mazhar-ı ân nebiyy-i zî-şandır
Mazhar-ı in racim-i şeytandır
- 206 Biri şıdk u şavâbı hâdîdir
Biri küfr ü hicâbı bâdîdir
- 207 Biri eyler şıyânet-i hâtır
Biri eyler 'imâret-i zâhir
- 208 Enbiyâ evliyâ mazâhir-i Hâk
Virdi Hâk bunlar ile halka sebak
- 209 Öğren âbâ-i dîn olanlardan
Hâk'ı teslim idüp bulanlardan
- 210 Hûy-ı bedden çekil du'â eyle
Hâk'a iblîsden ilticâ eyle
- 211 Zehriñe isti'âzedir tiryâk
Kelbini zabt ider evet Hâllâk
- 212 Muhlîş ü gayr-i muhlîşi farka
Sebeb iblîs degil midir halka
- 213 Nefsdîr nefis eñ kavî düşmen
'Aql-ı merd oldı bir yed-zeden
- 214 'Aql-ı 'arşı yine çıkar 'arşa
Nefs-i ferşi yine iner ferşe
- 215 "Felekü'l-cismi hamretün ve duhân
Felekü'r-rûhi ravzatun ve cinân"
- 216 "Başaru'l-hissi nâzıru'l-esbâh
Nazaru'l-'akli şâhidü'l-ervâh"
- 217 Gerçi şu çeşmeden ider cereyân
Çeşme mi aşl-ı âb yâ 'ummân
- 218 Bedeniñ çeşme kudret-i Hâk âb
Sen sebeb Hâk müsebbibü'l-esbâb
- 219 Cism-i âdem degil mi şehr-i 'azîm
Andadır şad-hezâr halk muķim
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- 220 Hep fikirler ki halk-ı bî-ecsâm
Rûh destinde tendir âlet-i râm
- 221 Cismimiz merkeb oldı rûh süvâr
Ne yere sürse o gider nâ-çâr
- 222 ‘Aqlımız nâ’ib-i Hudâ-yı ‘azîm
Nefsimiz nâ’ib-i la’în-i racîm
- 223 Tende hâkim olursa ‘aql-ı nefis
Seni idlâl ider mi bir iblîs
- 224 Bi’l-‘akis nefsiñ olsa hâkim-i ten
Seni elbetde qahr ider düşmen
- 225 Sende cem‘ oldı küfr ü hem îmân
Sende muzmer firîşte hem şeytân
- 226 Biline hep kemâl-i şun‘-ı Hudâ
Cem‘-i ezdâd ider o ser-tâ-pâ
- 227 Hangisi sende oldı gâlib-ter
Semm-i kâtil mi yoksa şatlı şeker
- 228 Bunu mîzân-ı şer‘ ile vezn it
Hangi kavmiñ cemâ‘atiyseñ git
- 229 Emr ü nehy eylese eger sultân
Ser-çarîniyle gönderir fermân
- 230 Ser-çarîn şan ki Hazret-i Cibrîl
Haq kelâmın kula ider tenzîl
- 231 Arada vâsıta degil mi melek
Görinür ehl-i keşfe hep bî-şek
- 232 Muşafâ mihrdir şerî‘atı tâb
Muşafâ çeşmedir şerî‘atı âb
- * * * * *
- 233 Hayra da şerre de sen âletsiñ
Az yiseñ müsterîh u râhatsiñ

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- 234 Çok yiseñ mużtarib olur da beden
Anı ifrâzda gam çeker her ten
- 235 İşte a'mâliniñ cezâsı budur
Bu cihâniñ şonı şafâsı budur
- 236 Bunı nefsiñde eyle bir mîzân
O cehennemde var demek galeyân
- 237 'Âdi bir şey-çün istenir de hisâb
Neden 'uqbâda olmasun bu 'azâb
- 238 Zıdd ile inkişâf ider eşyâ
Nik ü bed ne vü kim ganî vü gedâ
- 239 Nâr ülfet ider mi nûr ile hiç
Dîv ülfet ider mi hûr ile hiç
- 240 Cüz'i cennet na'îme toğrı gider
Cüz'i dûzağ cağîme toğrı gider
- 241 Luţf u kahr-ı şeh-i cihân meşhûd
Dostı şen düşmeni olur merdûd
- 242 Hağ ki sultân-ı pâdişâhândır
Luţfi cennet 'azâbı nîrândır
- * * * * *
- 243 Fuđarâniñ kabûl olur dilegi
İndirir 'arşdan yere melegi
- 244 Cild ü lağmı keser de bağ her seyf
Yağar âteş cihâni da şad-đayf
- 245 Hiç mi sen itmediñ bunı der-piş
Bağ ne burhân gösterir derviş
- 246 Âteşi yer de yanmıyor deheni
Şiş kılıçlar da kesmiyor bedeni
- 247 Ne kadar olsa zehr-i kâtil-i mâr
Cism-i dervîşe eylemez bir kâr
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- 248 Tîğ-ı bürrân nâr-ı mankal-gîr
Cism-i dervîşde itmedi te'sîr
- 249 Ne sihirdir ne ma'rifet bu kemâl
Hepsi te'sîr-i da'vet-i zî-hâl
- 250 Yok mı te'sîr-i nüshâ nef'-i havâş
Nâsı emrâzdan itmiyor mı halâş
- 251 'Arz-ı hâl eyliyor da her bir ferd
Maflabı yâ kabûl olur yâ red
- 252 Dâ'ire dâ'ire gezer sâ'il
Olur eñ soñra maqşada nâ'il
- 253 Taleb-i 'afv iderse bir cânî
'Afv ider bî-havâle Hakk anı
- 254 Şâni' u mu'tî o bilâ-'illet
Gâh red gâh kabûl eyler elbet
- 255 Çıkar insân dilerse tâ-be-semâ
Var imiş bak dimek kabûl-i du'â
- * * * * *
- 256 Bu tabî'atla âdem olmazsıñ
Haq-perestâna mahrem olmazsıñ
- 257 Ne içün bu nasıl neden el çek
Hakk'ı bil Haq di Haq işit gerçek
- 258 "Lâ tekul keyfe hû velâ mâ hû
Celle men lâ ilâhe illâ hû"
- 259 "Be-hevâ vü heves derûn-resî
"Tâ zi-lâne güzere be-hûn-resî"
- 260 Daha nefsiñden olmadan âgâh
Olamazsıñ sen 'ârif-i billâh
- 261 Ne bilir sırr-ı Hakk'ı bir fânî
Çünkü yok zâtına aniñ şânî

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- 262 “Be-delîl-i ‘alîl fikr-i saķîm
Key Őinâsed Őıfat u zât-ı ķadîm”
- 263 Ğâlib ü müntakîm odur Cebbâr
“Limeni’l-mülk li-vâĥidi’l-Ķahhâr”
- 264 Künhin ancak bilir o zât-ı Ğudâ
“Leyse Şey’ün ke-miŐlihî ebedâ”
- 265 Vire Ğaķ-bîn Ğudâ saña bir hûş
Tâ ebed ‘aŐķ-ı Ğaķ’la ol medhûŐ
- 266 Ğayru ĥubbu’l-ĥabîb ‘inde Őeyn
Ğayretün fi hevâhi ni‘me’d-dîn”
- 267 Bâķi ancak Ğudâ’dır ey ğâfil
“Küllü Şey’ lâ-muĥâleteh zâ’il”
- 268 Ğikmet-i nâ-Őenîde-râ ğüftem
Dür-i nâ-süfte-râ hemî süftem”
- 269 İŞte bu meŐnevî-i Fazlullâĥ
Seni Allâĥ’dan ider âĝâĥ

Sonuç

Tarih-i Kadîm, Tevfik Fikret'in dinî görüşü hakkında farklı iddiaların ortaya atılmasına yol açmıştır. Tarih-i Kadîm sebebiyle Fikret, ya dinsiz olarak değerlendirilmiŐ ya da dinsiz olmadığı yalnızca onun dini başkalarından farklı Şekilde anladığı ileri sürülmüŐtür. Bunun yanı sıra Tarih-i Kadîm'i Fikret'in karamsar bir anında yazdığını, manzumenin felsefî bir derinliĝinin bulunmadığını, bu nedenle orada dile getirilen duygu ve düşüncelerin geçici bir buhran içinde yazıldığını söyleyenler de olmuştur. Sonuç olarak herkes Tarih-i Kadîm'i kendi ideolojisine göre değerlendirmiş ve buna göre Tevfik Fikret'i ya desteklemiş ya da ona karşı çıkmışlardır. Bu bağlamda, Mehmed Fazlullah'ın Şihâbü'l-Kudret fi Recmi'l-Fikret adlı eseri de Tarih-i Kadîm'in karşısında duran görüşleri ihtiva eden eserler arasında yer almaktadır.

Send e cem‘ oldı küfr ü hem î mân

Send e muzmer firişte hem Şeytân

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

diyen Mehmed Fazlullah, bazen dinî yücelten bazen de büyük çoğunluğun tepkilerini çekecek kadar din aleyhinde mısralar söyleyen, manzumeler yazan Tevfik Fikret'in yaşadığı bu karmaşayı, ona büyük tepki duymasına rağmen bir beyitle de olsa göz önünde bulundurmıştır.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Kenan (1985). **Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi**, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- ARSLAN, Mehmet (2009). **Sivaslı Gulâmî Divanı**, Sivas: Asitan Yayınevi.
- AŞKUN, Vehbi Cem (1948). **Sivas Şairleri**, Sivas: Kamil Matbaası, s.131-166.
- KANAR, Yüksel (1997). **M. Âkif Ersoy Safahat**, İstanbul: Mopa Kültür Yayınları.
- Mehmed Fazlullah, **Şihâbü'l-Kudret fi Recmi'l-Fikret**, Merzifon 1330.
- PARLATIR, İsmail-ÇETİN, Nurullah (2006). **Tevfik Fikret Bütün Şiirleri**, Ankara: TDK. Yayınları.
- SEÇKİN, Süheyla (1992). *“Bir Sivaslı Şairin Tevfik Fikret'in Tarih-i Kadim'ine Reddiyesi”*, Revak, Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü X. Vakıf Hatırasına Armağan: 76-82.
- TANYU, Hikmet (1972). **Tevfik Fikret ve Din**, İstanbul: İrfan Yayınevi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*